

Gregor Klein

Aristide Cavaillé-Coll à Paris — I.

Egy orgonaépítő élete és munkássága

A Cavaillé család Gaillac vidékéről származik. Az 1700 körül itt élt Jean-Pierre Cavaillé még egyszerű takácsmester volt. Egyik fia, Joseph, Toulouse-ban belépett a domonkos rendbe. Kitanulta az orgonaépítés mesteriségét Jean-Esprit Isnard laikus testvérnél (1707–1781), aki tanítványával, Joseph Cavailléval együtt készítette el a toulouse-i Szent Péter-templom orgonáját.

Jean-Pierre Cavaillé legidősebb fiának, Gabrielnek volt egy ugyancsak Jean-Pierre nevű fia. Gabriel korai halálát követően ez a fiú is orgonaépítő mesteriséget tanult, mégpedig nagybátyjánál, Josephnél. A nagybácsi és unokaöccse több orgonát készítettek együtt, azonban Jean-Pierre már 1765-ben egyedül dolgozott Barcelonában, ahol két orgonát állított fel. Huszonkét évesen önállósította magát Spanyolországban (Katalóniában), majd 1767-ben feleségül vette egy barcelonai nagyiparos lányát, Marie-Françoise Collt. A család 1770-ben Toulouse-ba költözött. 1771. április 16-án itt született meg Dominique-Hyacinthe, Aristide apja, aki a katalán szokásnak megfelelően a két szülő összevont vezetéknevét, a Cavaillé-Collt kapta. [...]

Dominique Cavaillé-Coll —aki maga is orgonaépítő lett— 1807-ben, Jeanne Autard-ral kötött házasságát követően Montpellier-ben telepedett le. Itt, a Rue Verrerie-n lévő lakásban látta meg a napvilágot mindkét fia, 1808. október 9-én Vincent, majd később, 1811. február 4-én Aristide. Dominique családja 1827-ben ismét Toulouse-ban lakott. Míg Vincent könnyen vette az életet, s minden lehetséges dolog iránt érdeklődött, addig Aristide matematikai tehetségét fejlesztette. A helyesírással azonban élete végéig küszködött; ennek ellenére számtalan levelét saját maga fogalmazta meg. Csupán később, vállalata terjedelmes postaforgalmának lebonyolításához vette igénybe titkár segítségét.

1829-ben a Cavaillé-Coll-cég számos megrendelést kapott. Az üzem közel tíz esztendeje félbemaradt lleidai (léridai) hangszereit is be kellett fejezni. Dominique nem az idősebb Vincent-t, hanem az épp csak 18 esztendőes Aristide-et küldte Katalóniába. (1. ábra) Aristide nagy buzgalommal látott munkához, s nemcsak apja munkáját folytatta, hanem saját újításait is kipróbálta. Egy zseniálisan egyszerű rudazat (ún. balanszolló) segítségével tette lehetővé, hogy a paralelfúvót egyenletesen, dőlés nélkül lehessen levegővel megtölteni, illetve kiüríteni. Ezzel az addig épített orgonák szélnyomás-ingadozásának egyik legfontosabb okát ismerte fel

A tanulmány, mellyel a világhírű orgonaépítő előtt halálának századik évfordulóján tisztelgünk, eredetileg a Motette—Ursina német hanglezemző kiadó cég 10760 számú albumának kísérőfüzetében jelent meg. A cikket rövidítve, a kiadó szíves hozzájárulásával közöljük. A kihagyásokat [...] jelzi.

s hátrította el. Utóbb nagy csalódást okozott az ifjú orgonaépítőnek, hogy nem kisebb személyiség, mint James Watt, a gőzgép feltalálója, egy hasonló, paralelogramma alakú rudazatot jóval korábban —ugyan más célból— már kitalált. (2. ábra)

1. ábra. Az ifjú Aristide Cavaillé-Coll.

Ezen túl Aristide Cavaillé-Coll néhány olyan játéktechnikai segítő is kifejlesztett itt, melyeket később szinte valamennyi hangszerén alkalmazott. A manuálok összekapcsolására a francia orgonaépítészet addig csak a csúszókopulát ismerte, azaz a teljes billentyűzetet el kellett néhány centiméterrel tolni ahhoz, hogy az a másik manuál mechanikájához kapcsolódhasson. Így a kopulázáshoz meg kellett szakítani a játékot, hiszen az orgonistának ehhez mindkét kezére szüksége volt. Már Dominique Cavaillé-Coll kitalált egy olyan szerkezetet, amely egy lábkapcsoló lenyomásával kapcsolta be, egy másikkal pedig kikapcsolta a kopulát. Aristide egyesítette kopulaszerkezetében a két kapcsolót, így a billentyűzetek összekapcsolása a lábkapcsoló lenyomásával és beakasztásával, szétkapcsolásuk pedig ugyanannak kiakasztásával és felengedésével vált lehetővé — anélkül, hogy a játékot meg kellett volna szakítani.

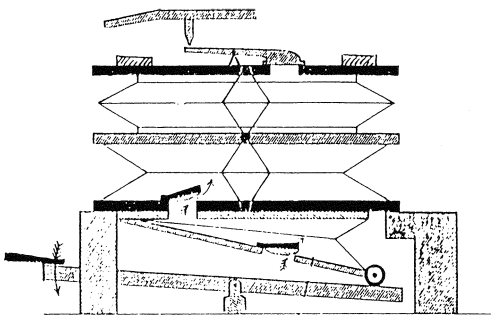
A lleidai orgonába redőny szekrény is került, melynek kezelésére Aristide Cavaillé-Coll a pedállibbentyűzet fölé ugyancsak lábkapcsolót készített. Korábban az olykor-olykor épített redőnyzetet kötélből készült húzóval vagy kéziemelővel zárták és nyitották.

A lleidai munkálatok 1830-ban a megrendelő megelégedésével fejeződtek be. Otthon, Toulouse-ban Cavaillé-Coll folytatta matematikai és fizikai tanulmányait. Ez idő tájt fejlesztette ki és építette meg apja és bátyja segítségével a *Poikilorgue* nevű hangszert, a harmónium egyik elődjét, melyet a Cavaillék 1833-ban Toulouse-ban mutattak be. Hamarosan számos példány készült e kis hangszerből. Néhányukat úgy építették meg, hogy zongora alá állítva annak mechanikájával is össze lehetett kapcsolni.

Még ugyanebben az évben Aristide Cavaillé-Coll egy újabb találmánnyal hívta fel magára a figyelmet: 1834. március 19-én a *Société d'Encouragement* a kör-fűrészfűrészes kifejlesztéséért bronzéremmel tüntette ki.

1832-ben Rossini Toulouse-ban tartózkodott. Itt ismerte meg a *Poikilorgue*-ot, majd lelkesülten felkereste a Rue des Recollets-en álló Cavaillé-Coll-üzemet. A hotelben tett vizontlátogatás során Rossini arra biztatta a Cavaillé-Collokat, hogy költözzenek Párizsba műhelyükkel. 1833-ban a szabadságolás idején Aristide egy épp adódó utazási lehetőséget kihasználva rávette apját, hogy szeptember 21-én elengedje a fővárosba. Az ifjú orgonaépítő számos, tudósnak és művészeknek szóló ajánlólevéllel indult útnak. Hamarosan bemutatták a zeneszerző Bertonnak, aki a Párizs kapujában álló Saint-Denis-apátság új orgonájának építését felügyelő állami bizottság tagja volt. Az akkori idők legjelentősebb párizsi orgonaépítői — Pierre Erard, Abbey, Callinet és Dallery — terveiket és árajánlataikat addigra már benyújtották. Bertonnak rábeszélte az ifjú Aristide-et, hogy haladéktalanul menjen Saint-Denis-be a méretek felvétele végett, majd szegényes hotelszobájába visszavonulva néhány nap alatt szinte rögtönözve készítse el a királyi temetkezési templom orgonájának merész tervét. Mivel az idő sürgetett — a bizottság október 2-i ülésén hozta meg döntését — Aristide-nek nélkülöznie kellett Toulouse-ban maradt atya és bátyja segítségét. Néhány nappal Bertonnál tett látogatását követően elkészült a tervvel, és a hihetetlen megtörtént: a bizottság az ismeretlen ifjú orgonaépítő terve mellett döntött, mellőzve a megtelepedett, régóta ismert cégeket! Dominique hanyatt-homlok érkezett Párizsba.

Az illetékes miniszter csak Haute Garonne megye prefektusának ajánló soraira hagyta jóvá a bizottsági döntést. 1834 elején az apa és fia elhatározták, hogy az orgonaüzemet Toulouse-ból Párizsba helyezik át. A Rue Neuve-Saint-Georges 14. szám alatt találtak megfelelő helyiségeket, az épp befejezés előtt álló Notre-Dame-de-Lorette-templom közvetlen közelében. A templom nagyorgonájának felépítésére rövid idő múlva ugyancsak Aristide Cavaillé-Coll kapott megbízást. Míg Aristide apja és bátyja a hagyományos kategóriákban gondolkodott, és legszívesebben a Saint-Denis-ről lemondva a Notre-Dame-de-Lorette-tel és a *Poikilorgue* készítésével foglalkozott volna, addig Aristide minden erejével a saint-denis-beli munkálatokat szorgalmazta. — Ezzel megkezdődött Aristide Cavaillé-Coll több mint 60 éven át tartó karrierje.

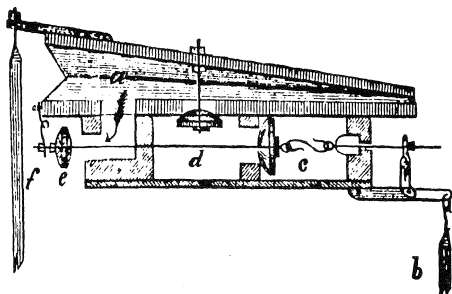
2. ábra. Paralelfúvó a „paralelogrammával”.

A párizsi orgonaépítő

A Cavaillé-Coll-orgona további fejlődését az orgonaépítő életének eseményei is befolyásolták, melyeket a következőkben tekintünk át.

A Saint-Denis-apátság orgonájának építése a tervezettnél lényegesen hosszabb ideig tartott. A műhely egyik része, melyben Dominique felügyelete mellett főként fémsípokat készítettek, a templom nyugati részének egyik elzárt részében volt. Aristide és bátyja a Neuve-Saint-Georges utcában lévő üzemben irányították a munkálatokat. (Az utca később a Rue Notre-Dame-de-Lorette nevet kapta.)

Közben, 1836–37-ben sikerült Aristide Cavaillé-Collnak több Bretagne-i orgonaépítési megbízást szereznie, s 1838-ban elkészült az első munka a Notre-Dame-de-Lorette-templomba (III/48). [...]

3. ábra. A barker-emeltyű vázlatrajza
Angster József 1886-ban megjelent könyvéből.

A Saint-Denis-bazilika orgonája és Cavaillé-Coll további karrierje szempontjából is döntő esemény volt, amikor 1837-ben kapcsolatba került a valamivel idősebb Charles Spackman Barker (1804–1879) angol orgonaépítővel. Barker röviddel azelőtt talált fel egy pneumatikus szerkezetet, mely az orgona traktúrájába iktatva a billentés szélnyomás okozta nehézségét jelentősen csökkentette. A feltaláló hasztalan próbálta szerkezetét angol orgonaépítőknek felajánlani. Hazájában ekkor még nem ismerték fel a rendszerben rejlő lehetőségeket, így Barker találmányával Franciaországban házalt tovább. Cavaillé-Coll épp ez idő tájt jöhetett rá arra, hogy a Saint-Denis-templom épülőfélben lévő hatalmas hangszerét bonyolult mechanikájával és magas szélnyomásaival emberi erő aligha képes majd megszólaltatni, és azon a kopulázás lehetetlen lesz. Ekként fogékonyan tehát a problémára, Cavaillé-Coll azonnal felismerte azt az óriási lehetőséget, melyet Barker találmánya a modern orgonaépítésnek jelentett. A feltalálóval közösen továbbfejlesztették a gépezetet, és ezt a mechano-pneumatikus segédeszközt beépítették az apátság orgonájának főművébe. (3. ábra) A hangszeret Cavaillé-Coll eredetileg ötmanuálisra tervezte, most azonban háromra csökkentette a manuálok számát. A barker-szerkezet tette lehetővé, hogy csupán az első manuálra 32 regiszter kerüljön, anélkül, hogy a billentés nehézkessé vált volna. Ezen kívül a másik két manuált is könnyedén a főműre lehetett kopulázni. A Saint-Denis-templom orgonájának avatásán, 1841. szeptember 21-én, a 30 éves „jövevény” elsőpró sikert aratott: Cavaillé-Coll egy csapásra Franciaország vezető orgonaépítőjévé vált! (4. ábra)

A Saint-Denis-bazilika orgonája és Cavaillé-Coll további karrierje szempontjából is döntő esemény volt, amikor 1837-ben kapcsolatba került a valamivel idősebb Charles Spackman Barker (1804–1879) angol orgonaépítővel. Barker röviddel azelőtt talált fel egy pneumatikus szerkezetet, mely az orgona traktúrájába iktatva a billentés szélnyomás okozta nehézségét jelentősen csökkentette. A feltaláló hasztalan próbálta szerkezetét angol orgonaépítőknek felajánlani. Hazájában ekkor még nem ismerték fel a rendszerben rejlő lehetőségeket, így Barker találmányával Franciaországban házalt tovább. Cavaillé-Coll épp ez idő tájt jöhetett rá arra, hogy a Saint-Denis-templom épülőfélben lévő hatalmas hangszerét bonyolult mechanikájával és magas szélnyomásaival emberi erő aligha képes majd megszólaltatni, és azon a kopulázás lehetetlen lesz. Ekként fogékonyan tehát a problémára, Cavaillé-Coll azonnal felismerte azt az óriási lehetőséget, melyet Barker találmánya a modern orgonaépítésnek jelentett. A feltalálóval közösen továbbfejlesztették a gépezetet, és ezt a mechano-pneumatikus segédeszközt beépítették az apátság orgonájának főművébe. (3. ábra) A hangszeret Cavaillé-Coll eredetileg ötmanuálisra tervezte, most azonban háromra csökkentette a manuálok számát. A barker-szerkezet tette lehetővé, hogy csupán az első manuálra 32 regiszter kerüljön, anélkül, hogy a billentés nehézkessé vált volna. Ezen kívül a másik két manuált is könnyedén a főműre lehetett kopulázni. A Saint-Denis-templom orgonájának avatásán, 1841. szeptember 21-én, a 30 éves „jövevény” elsőpró sikert aratott: Cavaillé-Coll egy csapásra Franciaország vezető orgonaépítőjévé vált! (4. ábra)

A céget hamarosan elárasztották a megrendelések. A következő nagy feladat 1842-ben a párizsi Szent Rókus-templom hatalmas Clicquot-orgonájának átépítése volt (IV/49). 1844-ben az akkor 33 éves Cavaillé-Coll hosszú európai tanulmányútra indult. Svájcban felkereste Fribourg akkori leghíresebb orgonáját (Aloys Mooser 1834, IV/68), s Haas néhány hangszerét is megtekintette. Apjának küldött úti beszámolóiból kitűnik, hogy valamennyi hangszerben az elégtelen szélellátást és főként a nyelv-sípok gyengeségét kifogásolta. Németországban, Ludwigsburgban megismerkedett Eberhard Friedrich Walckerrel, aki később külföldön egyik legerősebb versenytársává vált; azonban életük végéig baráti kapcsolatban álltak egymással. Frankfurtban megnézte a Paulskirche 1834-ben készült Walcker-orgonáját (III/74, kettős pedál). A hangszer, melynek Walcker számára hasonló jelentősége volt, mint a Saint-Denis-templomé Cavaillé-Coll részére, a francia orgonaépítő differenciáltan ítélte meg: míg az alapjátékok együttesét lenyűgözőnek nevezte, a szólóváltozatokat gyengének, a nyelveket pedig egyenesen véznának találta. Véleménye szerint minden túl nyugodtan és szinte tétován szólt. Útját tovább Köln, Rotterdam, Utrecht és Haarlem érintésével folytatta. Bár a haarlemi Müller-orgona (1738, III/60) erőteljes és hatásos hangzása elnyerte tetszését, mégis hiányolta belőle az alapregiszterek lekerékítetttségét és változatosságát, melyet Haas és Walcker hangszerében megtalált. Cavaillé-Coll Hollandiában Bätz orgonaépítő mesterrel valamint annak hangszerével is megismerkedett, melyeknek bár dicsérte hangzásbeli és technikai erényeit, a szerkezet egészét azonban idejétmúltnak tartotta. Az európai tanulmányút rövid londoni és birminghami látogatással zárult.

4. ábra. A Saint-Denis-bazilika orgonájának játszószekrénye.

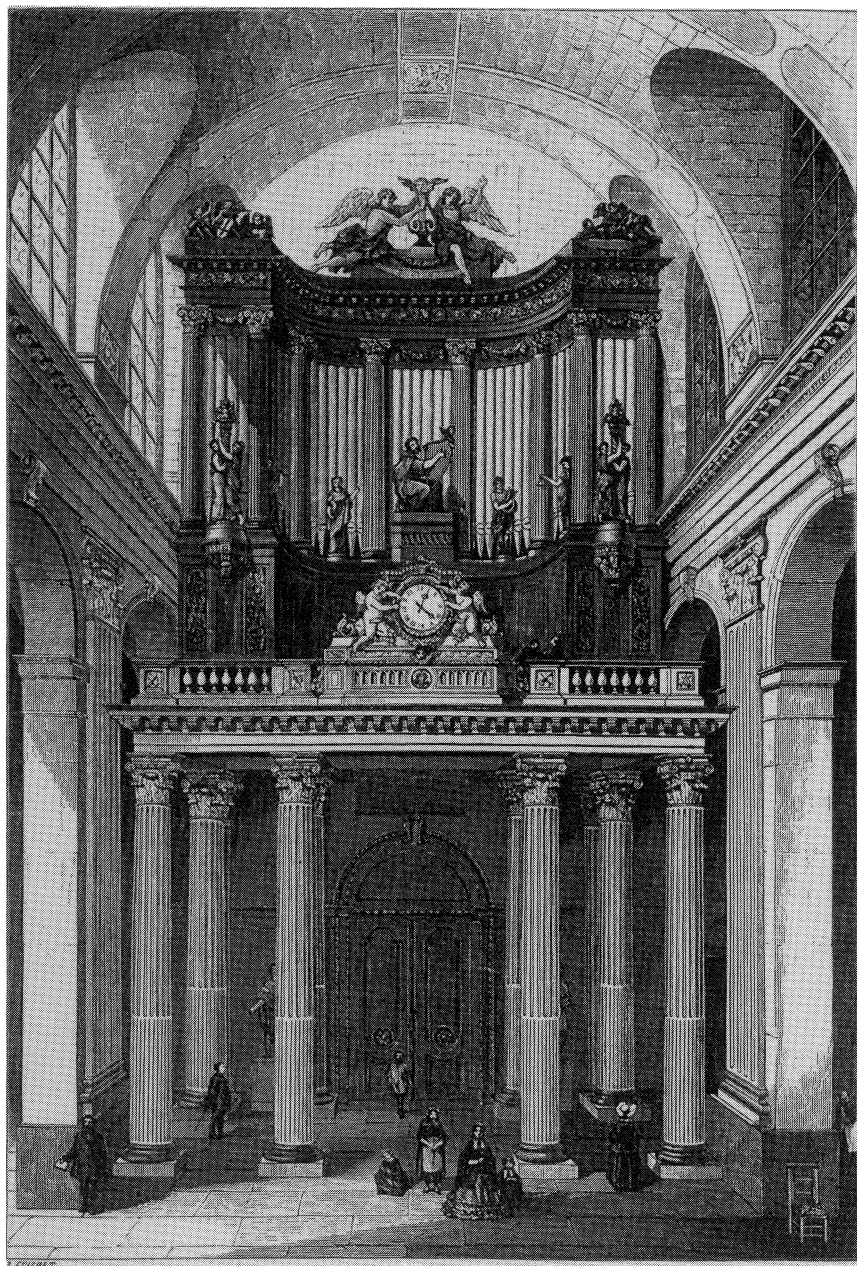
Cavaillé-Coll 1846-ban fejezte be a párizsi Madeleine-templomba tervezett nagy hangszerének (IV/48) építését. Figyelemreméltó az orgona diszpozíciója, melyből a Saint-Denis hangszerével ellentétben messzemenően hiányoznak az aliquotok és a mixtúrák — jelezve egy új, orkesztrális orgonaideál kialakulásának kezdetét. [...] 1849-ben a közel 80 éves Dominique Cavaillé-Coll kivált a cégből. Vincent csak időnként dolgozott öccse műhelyében, közben —katasztrofális üzleti eredménnyel— többször próbálkozott önállóvá válni. Útjaik csak 1864-ben váltak el végleg egymástól. Vincent később egy kis orgonaépítő műhelyt nyitott Nîmes-ben. Dominique Cavaillé-Coll 1862-ben, fia, Vincent 1886-ban hunyt el.

1852 januárjában készült el a párizsi Saint-Vincent-de-Paul-templom új orgonája (III/47). [...] 1854-ben az üzem az időközben kicsivé vált Notre-Dame-de-Lorette utcai helyiségből a Szajna túlsópartján található Rue Vaugirard 94–96. szám alatti nagyobb telephelyre költözött. Itt egy magas, boltozott terem is volt, mely kiválóan alkalmasnak bizonyult nagyobb hangszerek felállítására, továbbá hangversenyek rendezésére.

A cég működésének első 20 évében mintegy 70 hangszert készített; ezt azonban jelentős fellendülés követte: újabb 20 év alatt kerek 300 orgona hagyta el a Cavaillé-Coll-üzemet. Szinte állandóan egyszerre több nagy hangszeren is dolgoztak. 1855-ben fejeződött be a Saint Omer-i székesegyház orgonájának átépítése (IV/49), melynek redőnyművére először került 16'-as regiszter. [...] Különösen ismertté vált a Sainte-Clotilde-templom új orgonája (1859, III/46); César Franck erre a hangszere írta orgonaműveinek jelentős részét.

Röviddel a Rue Vaugirard-ba való költözés előtt, 1854. február 4-én Aristide Cavaillé-Coll feleségül vette a tekintélyes marseille-i családból származó Adèle Blanc-ot. A házasságból egy leány, Cécile, és három fiú származott: Emmanuel, egy tehetséges díszítőfestő, Joseph, aki 22 éves korában matrózként esett el és Gabriel, aki szintén orgonaépítő lett, s akiről még szó lesz.

Míg a Saint-Denis-bazilika orgonájának megépítését követően Cavaillé-Collnak sem Párizsban, sem egész Franciaországban nem akadt konkurens, addig az 50-es évektől kezdődően egyre több bel- és külföldi versenytárs jelentkezett. 1854-ban a Ducroquet-cég a párizsi Saint-Eustache-templomban állított fel egy négymanuális, 68 regiszteres orgonát, mely Cavaillé-Coll korábbi nagy hangszereinek, a Madeleine- és a Saint-Vincent-de-Paul-templom orgonáinak hírnevét veszélyeztette. (A Saint-Denis hangszerre már akkor sem számított korszerűnek.) Az Egyesült Királyságban (Liverpool, 1855, Willis, IV/100) és német földön (Ulm, 1857, Walcker, IV/100, kettős pedál) hatalmas orgonák épültek, melyekhez hasonló teljesítménnyel a Cavaillé-Coll-üzem még nem büszkélkedhetett. A gyorsan elterjedt barker-szerkezet segítségével szinte minden nagyobb orgonagyár készített 70–90 regiszteres hangszereket. Csak Franciaországban tűnt a Saint-Eustache és a Saint-Denis orgonája felülmúlhatatlannak. Cavaillé-Coll azonban már 1857–58-tól készülődött a válasszal a versenytársak kihívására. 1861-ben befejezte a nancy-i székesegyház hatalmas orgonájának átépítését (IV/61), 1862-ben pedig elkészült a műhelyétől néhány lépésre lévő Saint-Sulpice-templom hangszerének teljes újjáépítésével. Ezzel

5. ábra. A párizsi Saint-Sulpice-templom orgonája.

olyan orgonát alkotott, melyben korának valamennyi szuperlatívuszát egyesítette (V/100). François-Henri Clicquot 1781-ben készült nagyszerű hangszerének felhasználásával —a költségekre való tekintet nélkül— itt valósíthatta meg maradéktalanul valamennyi, az ideális orgonára vonatkozó elképzelését. Az új hangszert számos bel- és külföldi szakember kereste fel, s nemzetközi folyóiratok és újságok ismertették azt. (5. ábra) Cavaillé-Coll egy csapásra világhírű lett, a mester tekintélyének csúcsára érkezett. [...]

1865-ben Gerbéviller-be (III/37) és Cologny-ba (III/44) szállította a Cavaillé-Coll-üzem az első nagyobb orgonákat magánszemélyeknek. Az utóbbi hangszer Monsieur Maracci, egy tehetősv svájci gyáros villájába készült.¹ 1868-ban szentelték fel [...] a párizsi Notre-Dame-székesegyház új orgonáját (V/86). Az 1863 óta készülő hangszer —mely ugyancsak egy korábbi instrumentum átépítése volt— ugyanakkora sikert aratott, mint korábban a Saint-Sulpice orgonája. (6. ábra) Bár gazdaságilag ez az orgonaépítés sem volt eredményes, a presztízsnyeresség azonban —csakúgy mint a Saint-Sulpice esetében— megfizethetetlen volt. E két hangszer Cavaillé-Collnak haláláig tartó dicsőséget és nemzetközi hírnevet szerzett.

Egy harmadik, hasonló kezdeményezéssel Cavaillé-Coll éveken át foglalkozott, ez azonban sajnos nem valósulhatott meg. A római Szent Péter-templom nagyorgonáját (V/124, a terveket 1875-ben mutatták be) —mely a Saint-Sulpice és a Notre-Dame orgonáinak hangzásbeli lehetőségeit és újításait egyesítette volna— Cavaillé-Coll a célnak megfelelően ideális katolikus (értsd: egyetemes, univerzális) orgonaként, egy igazi „nemzetek feletti” alkotásként tervezte meg. Ez azonban mindörökre terv és —eltekintve egy 1:10 arányú makettől— álom maradt.

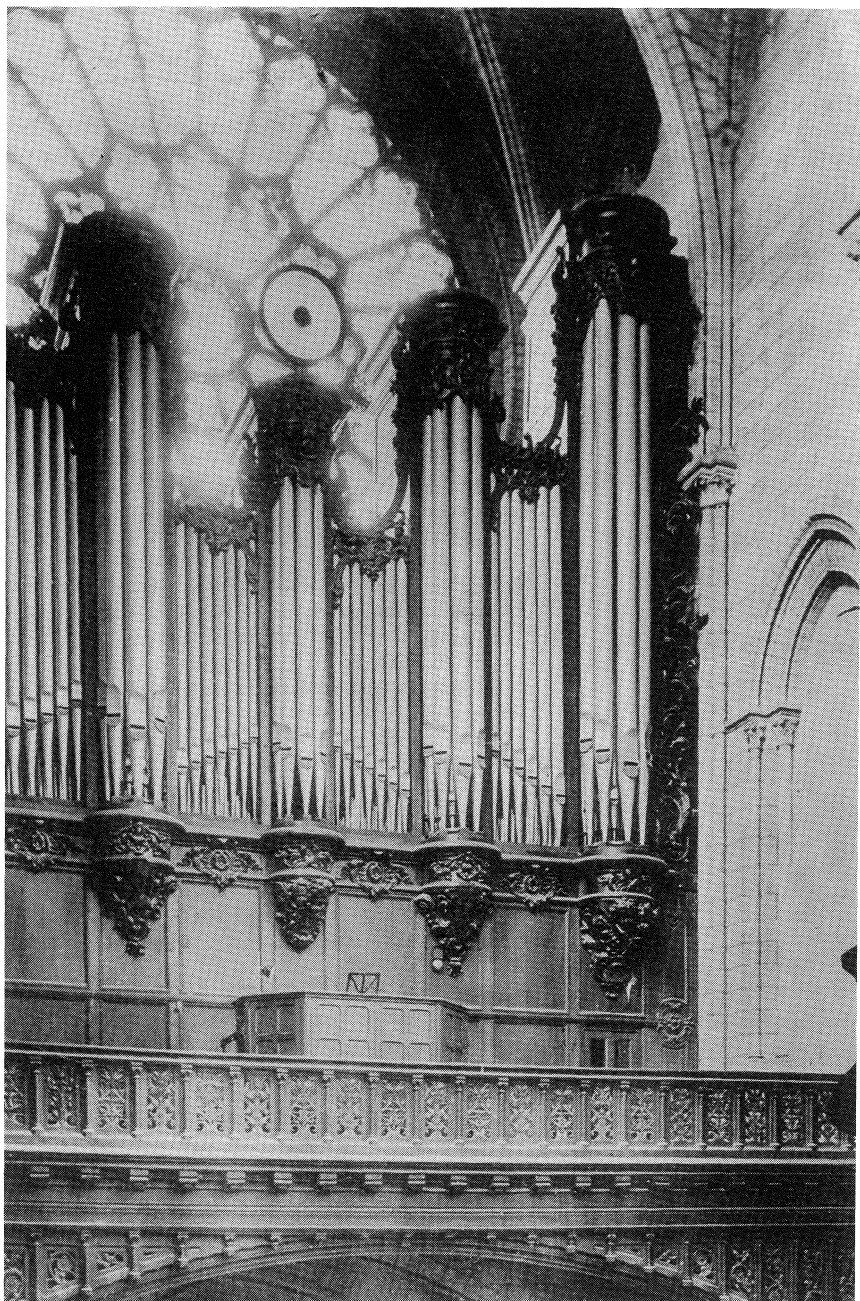
Bár e hangszer regiszterszámát az angolszász és különösen a német orgonaépítészet új szelláda- és traktúrarendszerek segítségével a század utolsó évtizedeiben elérte, sőt részben túl is szárnyalta (pl. Riga, 1883, Walcker, V/124), Cavaillé-Coll hírneve tovább tartotta magát. Franciaországban a Saint-Sulpice orgonájának regiszterszámán csak egy évszázaddal később lépett túl a Saint-Eustache és a Notre-Dame átépített orgonája.

Jóllehet Cavaillé-Coll hírnevének csúcsára jutott, üzeme azonban továbbra is állandó pénzügyi és üzleti problémákkal küzdött. Ezért arra kényszerült, hogy két csendestársat vonjon be a vállalkozásba.

1866-ban Hausmann báró városrendezési tervei miatt az üzemnek ismét költöznie kellett. A cég az Avenue du Maine-re, a Montparnasse-pályaudvar közvetlen közelébe települt át, ahol a Cavaillé-Coll család egy tágas házat is birtokolhatott. Azonban Cavaillé már 1859-ben elvesztette két gyermekét, majd 1862-ben szülei is meghaltak, s 1868-ban, röviddel a notre-dame-i diadalt követően felesége is elhunyt utolsó szülése alkalmával. Cavaillé-Coll megözvegyülve még jobban a munkába temetkezett. A német—francia háború és a kommün már a küszöbön álltak.

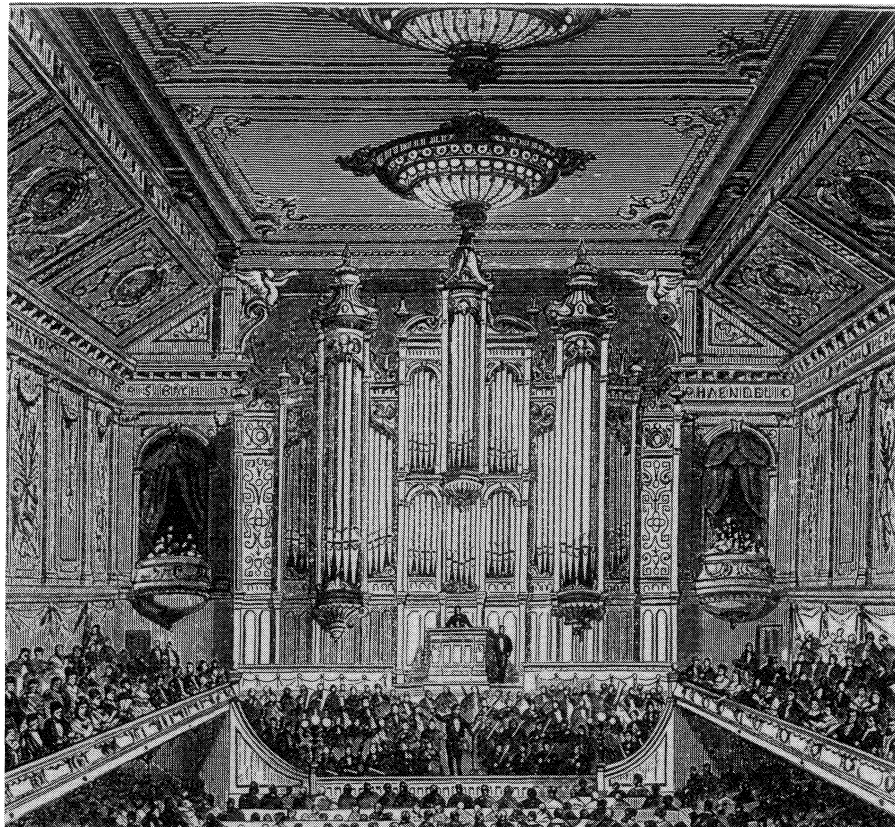
¹ Az orgona felállításában az akkor Cavaillé-Collnál dolgozó Angster József is részt vett. (A szerk.)

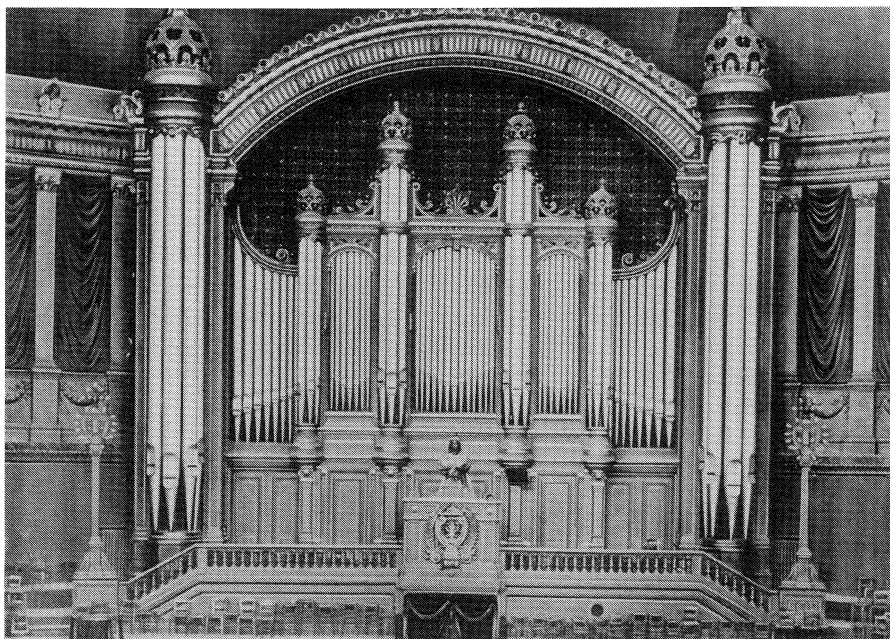
6. ábra. A párizsi Notre-Dame Cavaillé-Coll-organája.

Ez idő tájt az Avenue du Maine-on kevés hangszert készítettek. 1869-ben szentelték fel az epemay-i Notre-Dame-templom (III/34) és a párizsi Szentháromság-templom („La Trinité”, III/46) orgonáit. 1870-ben a cég az angliai Bracewelben (Yorkshire) állított fel egy magántulajdonban lévő hárommanuálos, mintegy 40 regiszteres koncertorgonát. E hangszer sikere több megrendelést is hozott Cavaillé-Collnak, aki 1870-ben maga is a szigetországba utazott. 1873-ban épült meg a sheffieldi Albert Hall hatalmas koncertorgonája (IV/64), amely számos újításával a Cavaillé-Coll munkásságának újabb mérföldkövévé vált. (7. ábra) [...]

7. ábra. A sheffieldi Albert Hall orgonája.

A harmadik köztársaság megalakulásakor Franciaországban is kedvező helyzet alakult ki Cavaillé-Coll számára: az üzem évente 20 hangszert készített. [...] Az 1878-as esztendő nagy eseménye a Trocadéro-palota koncertorgonájának (IV/66) felállítása volt a világkiállítás alkalmából. (8. ábra) Rövidesen a brüsszeli konzervatóriumba is Cavaillé-Coll-orgona került (1880, III/47), és még ugyanabban az évben felszentelték a lyoni Saint-François-de-Sales-templom (III/45) valamint az orléans-i székesegyház (IV/54) hangszereit. [...]

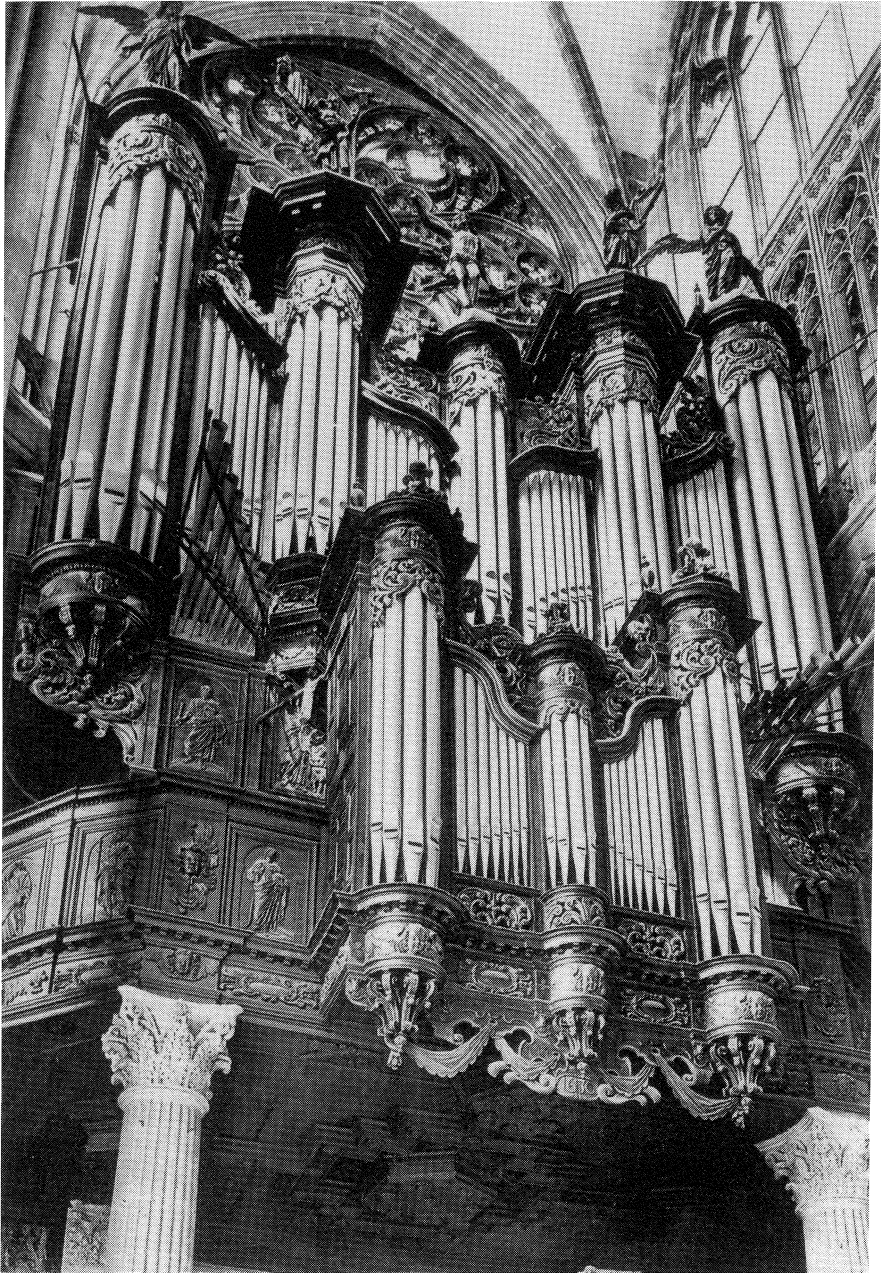

8. ábra. A párizsi Trocadéro-palota orgonája.

A toulouse-i Saint-Sernin-templom (1889, III/54) és a roueni Saint-Ouen-templom (1890, IV/64) hangszereivel a közel nyolcvan esztendő s mester —akinek nem adatott meg a római Szent Péter-templom orgonájának elkészítése— még egyszer megpróbálta a Saint-Sulpice és a párizsi Notre-Dame orgonáinak sikerét megismételni. Eme viszonylag kicsi hangszerek, melyek azonban hatalmas terek számára készültek, eszményi módon kapcsolják össze a hangzás nemességét és szépségét a tutti szinte hihetetlen teltségével; e tekintetben semmiképp sem maradnak el a Saint-Sulpice vagy a Notre-Dame orgonáitól. Elődeikhez hasonlóan ezek is korábbi orgonák átépítésével készültek. (9. ábra)

Cavallé-Coll munkásságának utolsó éveiben is még számos érdekes hangszer készült az üzemben. Úgy tünik azonban, hogy Cavallé kora és hanyatló egészsége miatt (egyre rosszabbul hallott és látott) nem volt már abban a helyzetben, hogy vállalkozását a szokásos, eredményes szinten tartsa. Nagy nyereségei sohasem voltak az üzemnek. Cavallé ehhez túl igényesen dolgozott, ezen kívül pedig sohasem volt hajlandó arra, hogy egy hangszer minőségét a haszon érdekében veszélyeztesse. Az utolsó években tehát a cég állandóan a csőd szélén állt.

Sajnos, Cavallé-Coll Gabriel fiát, aki apja szakmáját tanulta ki, semmilyen tekintetben sem nevelte utódjának. A csalódott Gabriel végül egy hitelezővel saját orgonaépítő vállalkozást alapított, és apjával igyekezett konkurálni. A kudarcot követően Gabriel a vállalkozás kasszájával Spanyolországban tűnt el, ahol 1916-ban halt meg.

9. ábra. A roueni St-Ouen-apátság orgonája.

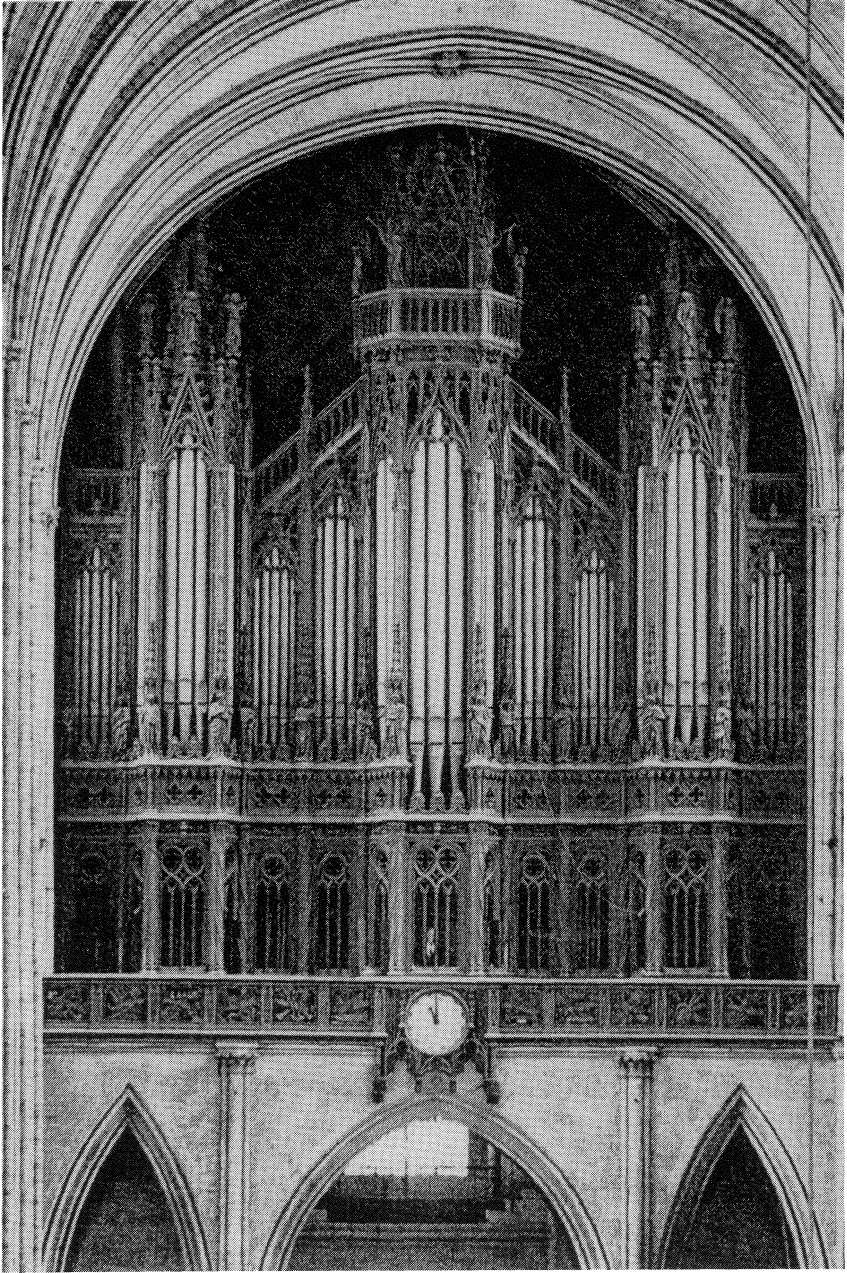
Az évente szállított orgonák száma végül tíz alá csökkent. Cavaillé-Coll pedig kora miatt már nem volt kész arra, hogy engedjen az orgonaépítészet új áramlatainak, mint például az elektromosságnek vagy a csőpneumatikának. Továbbra is a megszokott és drága módon kizárólag mechanikus csúszkaladás orgonákat épített, a nagyobb hangszereket pedig barker-szerkezettel látta el. Az utolsó négy nagyobb hangszer, melyek még Cavaillé-Coll irányítása alatt készültek, 1898-ban hagyták el a műhelyt. Közülük a legnagyobb de L'Espée báró biarritzi szalonorgonája volt (IV/70). A hangszer bizonyos tekintetben visszapillantás Cavaillé-Coll munkásságára: az orgonaház, a belső elrendezés és a diszpozíció számos részlete a sheffieldi orgonát idézte, a négymanuálos, félkör alakú regiszterfallal készült játszóasztal pedig a Saint-Sulpice és a Notre-Dame hangszereire emlékeztetett.

Cavaillé-Coll 1898. március 15-ig vezette az üzemet. E napon, hogy a cég összeomlását elkerülje, az üzemet át kellett adnia a nála kiképzett Charles Mutinnek, aki korábban egy ideig Caenban tevékenykedett önálló orgonaépítőként, s a legnagyobb orgonisták, Guilmant, Widor és Gigout megbecsülését is élvezte. Mutin hamarosan bebizonyította, hogy a cég rendkívüli hírnevének köszönhetően minden további nélkül lehetséges a munka gazdaságilag megalapozott folytatása. Irányításával még néhány évig olyan hangszerek készültek, melyek sem hangzásukban, sem minőségükben nem tértek el Cavaillé műveitől. Később azonban az orgonaépítőn az üzletember Mutin kerekedett felül, és a minőség egyre romlott. A helyzetet nehezítette, hogy az egyház és az állam szétválasztása (1905) orgonaépítések finanszírozása elé rendkívüli akadályokat gördített. Mutin 1924-ben hagyta el az üzemet, ezt követően a cég még néhány évig egymást váltó technikai vezetőkkel társaságként létezett, végül közvetlenül a II. világháború után szűnt meg.

Cavaillé-Coll 1898-ban az öt gondozó leányával, Cécile-lel a Rue du Vieux-Colombier 21. szám alá, a Saint-Sulpice-templom közvetlen közelébe költözött. Egy ideig még eljárta a templomba istentiszteletre, s hallgathatta a monumentális hangszeren kedvelt orgonistája, Widor játékát. Hamarosan azonban nem tudta többé elhagyni lakását, nyugodtan, békésen várta a közeli véget. Aristide Cavaillé-Coll 1899. október 13-án reggel hunyt el. Gyászmiséjén Widor utoljára szólaltatta meg számára a Saint-Sulpice hatalmas orgonáját. Cavaillé-Collt, minden idők egyik legnagyobb orgonaépítőjét 1899. október 16-án hatalmas tömeg kísérte utolsó útjára a párizsi Montparnasse-temetőbe.

Németből fordította Enyedi Pál

(Folytatjuk)

A párizsi Saint-Denis-bazilika Cavallé-Coll-organája (1841, III/69).